

*§ 1–0. XIX стагоддзе ў гісторыі свету і Беларусі

ПРАМЫСЛОВАЯ РЭВАЛЮЦЫЯ ФАБРЫЧНАЯ ВЫТВОРЧАСЦЬ ПРАЛЕТАРЫЯТ БУРЖУАЗІЯ НАВУКОВА-ТЭХНІЧНЫ ПРАГРЭС ТРАДЫЦЫЙНАЕ ГРАМАДСТВА ЧАРТЫЗМ НАЦЫЯ РЭСПУБЛІКА МАНАРХІЯ КАЛОНІЯ НАЦЫЯНАЛІЗМ

1. Палітычная карта свету напачатку XIX ст.

Палітычная карта свету — гэта сукупнасць дзяржаў і іх межаў, якія існуюць у пэўны гістарычны момант. Яна адлюстроўвае суадносіны сіл і асаблівасці міжнародных адносін. Напачатку XIX ст. палітычная карта Еўропы і свету зазнала сур'ёзныя змены, звязаныя перш за ўсё з напалеонаўскімі войнамі і Венскім кангрэсам 1815 г.

Ключавой падзеяй пачатку XIX ст. было паражэнне напалеонаўскай Францыі і зацвярджэнне новай сістэмы міжнародных адносін. Венскі кангрэс імкнуўся аднавіць баланс сіл у Еўропе. На палітычнай карце кантынента ў той час вылучаліся пяць вялікіх дзяржаў: Вялікабрытанія, Францыя, Аўстрыя, Прусія і Расія. Менавіта яны вызначалі лёс Еўропы ў XIX ст.

Еўропа пасля
напалеонаўскіх войнаў

Францыя

пасля паражэння страціла частку тэрыторый і часова апынулася ў ізаляцыі, але неўзабаве зноў вярнулася ў лік вядучых дзяржаў

Прусія

узмацніла свой уплыў у Германіі, што паўстала асновай для будучага аб'яднання германскіх зямель

Вялікабрытанія	валодавала найбуйнейшай каланіяльнай імперыяй і панавала на моры
Аўстрыя	захавала значныя землі ў Цэнтральнай Еўропе і на Балканах
Расія	пашырыла свае заходнія межы за кошт польскіх зямель, што значна ўзмацніла яе ролю ў еўрапейскіх справах

Свет па-за Еўропай

Напачатку XIX ст. важнае месца на палітычнай карце свету займалі каланіяльныя імперыі. Вялікабрытанія валодавала калоніямі ў Індыі, Канадзе, Аўстраліі і Афрыцы. Францыя захоўвала ўладанні ў Паўночнай Афрыцы і Карыбскім басейне. Іспанія і Партугалія імкліва страчвалі свае калоніі ў Лацінскай Амерыцы, дзе пачаліся войны за незалежнасць. У 1820–1830-я гг. на карце з'явіліся новыя дзяржавы — Мексіка, Калумбія, Чылі, Аргенціна і іншыя. Такім чынам, у XIX ст. палітычная карта свету ўсё больш адлюстроўвала працэс станаўлення нацыянальных дзяржаў.

Беларусь і Усходняя Еўропа

Пасля падзелаў Рэчы Паспалітай тэрыторыя Беларусі апынулася ў складзе Расійскай імперыі. Для Расіі новыя землі мелі стратэгічнае значэнне як памежны рэгіён, які судакранаўся з еўрапейскімі дзяржавамі.

Палітычная карта Усходняй Еўропы напачатку XIX ст. выглядала наступным чынам: Польшча знікла як самастойная дзяржава і была падзелена паміж Расіяй, Прусіяй і Аўстрыяй. Расійская імперыя атрымала велізарныя тэрыторыі, у тым ліку землі сучаснай Беларусі і Украіны. Аўстрыйская імперыя ўмацавала пазіцыі ў Цэнтральнай Еўропе, а Асманская імперыя захавала ўплыў на Балканах, хоць паступова страчвала там свае пазіцыі.

Значэнне змен палітычнай карты

Палітычная карта свету напачатку XIX ст. адлюстроўвала панаванне манархічных імперыяў і каланіяльных дзяржаў. У Еўропе ўсталяваўся хіст-

кі баланс сіл, які не мог стрымаць росту нацыянальных рухаў. За межамі Еўропы пачаўся працэс утварэння новых дзяржаў у Лацінскай Амерыцы, што азначала пераход да эпохі нацыянальнага самавызначэння.

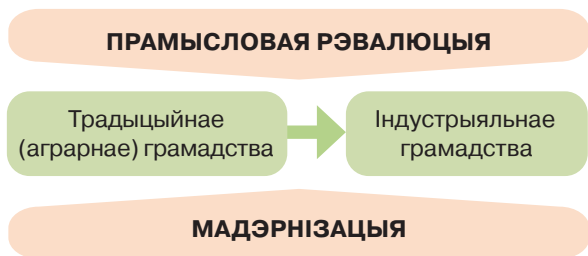
Для Беларусі ўваходжанне ў склад Расійскай імперыі вызначыла яе палітычны лёс у XIX ст. Тэрыторыя Беларусі зрабілася часткай геапалітычных інтарэсаў Расіі і аб'ектам саборніцтва вялікіх дзяржаў. У той жа час менавіта ў XIX ст. пачалі фарміравацца асновы беларускага нацыянальнага руху, што зрабілася важным крокам на шляху да будучай дзяржаўнасці.

2. Мадэрнізацыя і фарміраванне індустрыяльнага грамадства. У сучаснай літаратуры паняцце «мадэрнізацыя» ўжываецца ў розных сэнсах: 1) для азначэння шырокага шматвекавага пераходу ад традыцыйнасці да сучаснасці, ад аграрнага да **індустрыяльнага грамадства**; 2) як назва многаварыянтнага працэсу, кіраванага нацыянальнымі элітамі, дзяржавай з мэтай адказу на знешнія і ўнутраныя выклікі. У XIX ст. мадэрнізацыя перш за ўсё закранула заходнееўрапейскія дзяржавы. Яна адбывалася адначасна

Сутнасць мадэрнізацыі

Індустрыяльнае грамадства — грамадства, якое сфарміравалася ў выніку развіцця навукі, тэхнікі, прамысловага перавароту.

- тэхналагічныя інавацыі;
- урбанізацыя;
- змяненне сацыяльнай структуры грамадства;
- змяненні ў ладзе жыцця людзей;
- змены ў палітычнай і эканамічнай арганізацыі грамадства;
- узнікненне новых ідэалогій;
- фарміраванне масавай культуры

Фарміраванне індустрыяльнага грамадства

Мадэрнізацыя ў краінах Усходу

Як вы лічыце, чым былі абумоўлены асаблівасці мадэрнізацыі ў краінах Усходу?

Стагоддзе рэвалюцый і рэформаў

Этапы рэвалюцый

сова з прамысловай рэвалюцыяй, але ахапіла ўсе сферы жыцця таго грамадства, якое атрымала назву індустрыяльнага. У краінах, што сталі на гэты шлях пазней, вызначальную ролю адыгрывала дзяржава.

Мадэрнізацыя адбывалася не толькі ў Еўропе, але і за яе межамі, у тым ліку ў краінах Усходу. Рэформы праводзіліся ў Асманскай імперыі, Кітаі, Іране, Японіі. Першапачаткова яны былі скіраваныя на ўмацаванне феадальных адносін, але паступова набылі буржуазны кірунак. У каланіяльных краінах пераўтварэнні праводзіліся выключна ў інтарэсах метраполіі.

Напрыклад, для Індыі быў характэрны каланіяльны тып мадэрнізацыі. У гэтай краіне брытанскія каланізатары стваралі сучасныя эканамічныя і палітычныя структуры выключна ў інтарэсах метраполіі. Тым не менш іх палітыка аб'ектыўна спрыяла фарміраванню ў Індыі капіталістычных адносін.

3. Рэвалюцыі і рэформы. XIX стагоддзе займае асаблівае месца ў гісторыі Еўропы і свету. Гэта быў перыяд шматлікіх рэвалюцый і рэформаў, і не толькі ў Еўропе, але і ў краінах Азіі, Паўночнай Афрыкі і Лацінскай Амерыкі.

Рэвалюцыі і рэформы ў XIX ст. развіваліся ў ходзе *прамысловай рэвалюцыі і фарміравання індустрыяльнага капіталістычнага грамадства*. Для першай паловы XIX стагоддзя характэрныя тры этапы рэвалюцый:

1820-я гг.

1830-я гг.

1848–1849 гг.

Рэвалюцыі насілі буржуазна-дэмакратычны характар і былі накіраваныя на знішчэнне феадальных парадкаў, абмежаванне ўлады манархаў і ўсталяванне парламенцкага праўлення.

Формы трансфармацыі грамадства

РЭВАЛЮЦЫЯ

РЭФОРМА

Наступствы могуць быць станоўчыя і / або адмоўныя

- карэннае, глыбокае якаснае змяненне (пераўтварэнне), скачок у развіцці прыроды, грамадства, пазнання;
- пераход ад аднаго якаснага стану да іншага;
- мірны і гвалтоўны шляхі правядзення;
- арганізуецца «знізу»;
- як правіла, вядзе да змены існуючага ладу

- мэтанакіраванае змяненне (пераўтварэнне) нейкай асобнай галіны грамадскага жыцця, часткі сістэмы без закранання існуючых асноў грамадства;
- арганізуецца і накіроўваецца дзяржавай (заканадаўчым шляхам);
- мірны шлях правядзення

1. Прывядзіце прыклады вядомых вам рэвалюцый і рэформаў. Выявіце прыкметы рэвалюцый і рэформаў у прыведзеных прыкладах падзей.
2. Сфармулюйце на аснове схемы вызначэнні паняццяў «рэвалюцыя», «рэформа».

Адзінай краінай Еўропы, якая пазбегла рэвалюцыйных зрушэнняў і пайшла шляхам рэформаў, была Вялікабрытанія. У гэтай краіне «Біль аб правах» існуе ад XVII ст. Паводле рэформы 1832 г. прамысловая буржуазія атрымала выбарчае права. Пад уплывам чартысцкага руху 1830–1850-х гг. брытанскі ўрад пайшоў на саступкі рабочым. Для абароны правоў рабочых быў створаны Брытанскі кангрэс трэд-юніёнаў, які існуе і цяпер. Гатоўнасць улады ісці на саступкі ўсяляла ў працоўных веру ў дасягненне сваіх мэт мірным шляхам. Шмат што з дасягнутага ў Вялікабрытаніі мірным шляхам у іншых краінах Еўропы здабывалася на барыкадах.

У другой палове XIX ст. найбольш сур'ёзныя перамены адбыліся ў Японіі, дзе падчас Рэстаўрацыі

Рэформы ў Вялікабрытаніі

Рэвалюцыі ў краінах Усходу

Мэйдзі ў 1868–1889 гг. была зрынутая ўлада феадальнага дому Такугава і пачалася маштабная капіталістычная мадэрнізацыя на еўрапейскі ўзор. Напачатку XX ст. рэвалюцыі закранулі асобныя краіны Усходу, і найперш тыя, што мелі незалежны статус, як, напрыклад, Кітай, Іран або Асманская імперыя. У Кітаі на змену манархіі прыйшла рэспубліка, у Асманскай імперыі была адноўлена канстытуцыя, у Іране з'явіўся парламент.

Этапы мадэрнізацыі Расійскай імперыі і Беларусі

4. Этапы і асаблівасці мадэрнізацыі Расійскай імперыі і Беларусі. У XIX — пачатку XX ст. Расійская імперыя, часткай якой былі беларускія землі, прайшла шэраг пераўтварэнняў. Гэты працэс быў супярэчлівы: з аднаго боку, краіна паступова даганяла развітыя дзяржавы Еўропы, з іншага — захоўвала рысы традыцыйнага ладу.

Этапы мадэрнізацыі	У Расійскай імперыі	На тэрыторыі Беларусі
Рэформы Аляксандра I	У першыя дзесяцігоддзі XIX ст. змены былі абмежаванымі. Пад уплывам еўрапейскіх ідэй урад Аляксандра I зрабіў захады ў рэфармаванні дзяржаўнага кіравання і адукацыі. Былі створаны міністэрствы, уведзены ўніверсітэцкія статуты, адкрываліся новыя навучальныя ўстановы	У Беларусі важным цэнтрам навукі і культуры зрабіўся Віленскі ўніверсітэт. Аднак у эканоміцы па-ранейшаму панавалі памешчыцкае землеўладанне і прыгонная праца
Рэформы 1860–1870-х гг.	Ключавой падзеяй зрабілася адмена прыгоннага права ў 1861 г. Гэта адкрыла шлях да развіцця капіталістычных адносін, хоць сяляне захавалі шматлікія павіннасці. Адначасова праводзіліся судовая, земская, вайсковая і адукацыйная рэформы. Яны наблізілі Расію да еўрапейскіх стандартаў, але іх абмяжоўвала захаванне самадзяржаўя	На тэрыторыі Беларусі сялянская рэформа мела асаблівае значэнне: большасць насельніцтва складалі сяляне, і адмена прыгоннага права спрыяла росту іх мабільнасці, з'яўленню новых формаў гаспадарання. Будаўніцтва чыгунак паскорыла ўключэнне Беларусі ў агульнарасійскі рынак

*§ 1–0. XIX стагоддзе ў гісторыі свету і Беларусі

Этапы мадэрнізацыі	У Расійскай імперыі	На тэрыторыі Беларусі
Індустрыялізацыя канца XIX ст.	У другой палове XIX ст. пачалася актыўная індустрыялізацыя. У Расіі развіваліся металургія, машынабудаванне, будаўніцтва чыгунак	У Беларусі актыўна развіваліся лясная і дрэваапрацоўчая прамысловасць, вытворчасць цукру, тютуню, шкла. Гародні Мінск, Гомель, Віцебск, Гродна паступова ператвараліся ў прамысловыя цэнтры. Сацыяльныя змены праяўляліся ў росце гарадскога насельніцтва, фарміраванні рабочага класа і інтэлігенцыі. Аднак моцныя пазіцыі памешчыкаў працягвалі тармазіць мадэрнізацыю сельскай гаспадаркі
Рэформы пачатку XX ст.	Рэвалюцыя 1905–1907 гг. паказала абмежаванасць папярэдніх пераўтварэнняў і падштурхнула ўлады да новых рэформаў. У Расіі з'явілася Дзяржаўная дума, пачалося развіццё парламентарызму. Сталыпінская аграрная рэформа была накіраваная на ўмацаванне сялянскай прыватнай уласнасці і фарміраванне пласта заможных гаспадароў	У Беларусі сталыпінская аграрная рэформа стымулявала выхад сялян з абшчыны і перасяленне ў Сібір

Беларускія землі развіваліся ў рэчышчы агульнаімперскіх пераўтварэнняў, але мелі свае адметнасці:

- аграрны характар эканомікі захоўваўся даўжэй, чым у цэнтральных губернях Расіі;
- прамысловасць была арыентаваная на перапрацоўку сельскагаспадарчай сыравіны і лясных рэсурсаў;
- чыгункі зрабілі рэгіён важным транспартным вузлом, які злучаў Расію і Еўропу;
- сацыяльная структура адзначалася перавагай сялянства і марудным ростам гарадоў;
- нацыянальны рух, што ўзмацніўся напрыканцы XIX ст., звязваў мадэрнізацыю з культурным і палітычным адраджэннем.

Асаблівасці мадэрнізацыі Беларусі

Этнічныя працэсы ў свеце

5. Этнічныя і сацыякультурныя працэсы. XIX ст. зрабілася часам актыўнага фарміравання нацыянальных дзяржаў. У свеце адбываліся працэсы кансалідацыі і самавызначэння народаў:

- у 1860–1870-я гг. завяршылася аб'яднанне Італіі і Германіі;

- у Аўстра-Венгрыі, Асманскай імперыі і Расіі ўзмацніліся нацыянальныя рухі венграў, чэхаў, палякаў, сербаў, балгар;

- у Лацінскай Амерыцы ў выніку войнаў за незалежнасць узніклі новыя дзяржавы — Мексіка, Аргенціна, Чылі і інш.;

- у Азіі нацыянальныя рухі былі звязаныя з барацьбой супраць каланіялізму (Індыя, Кітай, Інданезія).

У гэты ж час узмацніўся працэс міграцыі насельніцтва: мільёны людзей перасяляліся з Еўропы ў Паўночную і Паўднёвую Амерыку ў пошуках зямлі і працы. Гэтыя перасяленні змянялі этнічную карту свету, спрыялі культурным кантактам і фарміраванню шматнацыянальных грамадстваў.

У XIX ст. пачалі бурна развівацца навука, адукацыя і культура. Вялікае пашырэнне атрымала масавая школьная адукацыя, з'явілася больш універсітэтаў і тэхнічных інстытутаў. Хуткі прагрэс назіраўся ў прыродазнаўчых і тэхнічных навуках (адкрыцці Фарадэя, Дарвіна, Мендзьялеева, Пастэра).

Культура XIX ст. насіла выразна нацыянальны характар. У музыцы, літаратуры і выяўленчым мастацтве зацвярджаліся нацыянальныя школы. Адначасова з гэтым узмацняліся працэсы культурнай інтэграцыі — еўрапейскія дасягненні аказвалі ўплыў на ўвесь свет.

Беларусь, якая знаходзілася ў складзе Расійскай імперыі, захоўвала шматнацыянальны характар. У XIX ст. тут жылі беларусы, палякі, яўрэі, літоўцы, рускія, украінцы. Надзвычай вялікай была яўрэйская абшчына — адна з найбуйнейшых у Еўропе.

Сацыякультурныя змены ў свеце

Якія фактары абумовілі актывізацыю развіцця адукацыі і навукі ў XIX ст.?

Этнічныя працэсы ў Беларусі

Беларускі народ у XIX ст. праходзіў важны этап фарміравання нацыянальнай самасвядомасці. Пасля падзелаў Рэчы Паспалітай значная частка шляхты арыентавалася на польскую культуру, аднак у сялянскім асяродку паступова ўмацоўвалася пачуццё этнічнай прыналежнасці да беларусаў. Нацыянальны рух развіваўся ў рэчышчы агульнанарацыйскіх і еўрапейскіх працэсаў.

XIX ст. для Беларусі было часам культурнага абуджэння. Хоць царскія ўлады праводзілі палітыку русіфікацыі, у грамадстве захоўвалася цікавасць да роднай мовы і традыцый. У гэты перыяд актыўна збіраліся і выдаваліся беларускія песні, казкі, прыказкі; з'явіліся першыя творы на беларускай літаратурнай мове; фарміравалася беларуская прэса.

Сацыяльная структура Беларусі змянялася пад уплывам мадэрнізацыі. Разам з сялянствам узмацнялася роля рабочых і гарадской інтэлігенцыі. Яўрэйскі рух адыгрываў заўважную ролю ў гандлі, рамёствах і культуры.

У сферы адукацыі пашыралася сетка народных школ, гімназій, хоць навучанне, як правіла, вялося на рускай мове. Пашыраліся ідэі асветніцтва, ствараліся навуковыя таварыствы і бібліятэкі.

6. Стагоддзе нацыяналізму і станаўлення новых еўрапейскіх дзяржаў. XIX ст. у Еўропе лічыцца перыядам інтэнсіўнага нацыянальнага абуджэння і ўзнікнення новых нацыянальных дзяржаў. Усе нацыянальныя рухі выступалі пад сцягам *нацыяналізму*, які сфарміраваўся пад уплывам амерыканскай і французскай рэвалюцый канца XVIII ст.

Паўстаўшы ў позні Новы час, нацыяналізм захаваўся да нашых дзён. У аснову гэтай ідэалогіі пакладзены тэзіс аб каштоўнасці нацыі як найвышэйшай формы грамадскай еднасці. Нацыя разумелася як натуральная аснова для стварэння дзяржавы. Кожная нацыя-народ павінна кіраваць сабой без умяшан-

Сацыякультурныя працэсы ў Беларусі

Перыяд нацыянальнага абуджэння

Ідэалогія нацыяналізму

Успомніце прыкметы паняцця «нацыя».

Еўропа ў 1871 г.

Знайдзіце на картасхеме дзяржавы, якія здоблілі незалежнасць у XIX ст.

ня звонку. Нацыянальныя рухі аб'ядноўвалі розныя пласты грамадства, нягледзячы на іх супрацьлеглыя інтарэсы. У нацыянальных рухах удзельнічалі

дваране і сялянства, буржуазія і рабочыя, рамеснікі, інтэлігенцыя і іншыя сацыяльныя групы.

У XIX ст. нацыянальнымі рухамі былі ахоплены перш за ўсё дзяржавы, на тэрыторыі якіх жылі прадстаўнікі розных нацый і народнасцей. Паўднёвыя славяне (балгары, сербы, чарнагорцы) і грэкі змагаліся за незалежнасць ад Асманскай імперыі, венгры, італьянцы, валахі, а таксама славянскія народы (чэхі, славакі, славенцы, харваты і інш.) — за нацыянальнае раўнапраўе і незалежнасць ад Аўстрыйскай імперыі. Многія народы здабылі сваю незалежнасць: адны на працягу XIX — пачатку XX ст., іншыя — у выніку Першай сусветнай вайны.

Нацыянальныя рухі ў Еўропе

ГІСТОРЫЯ І СУЧАСНАСЦЬ

XIX стагоддзе лічыцца часам актыўнага нацыянальнага абуджэння. Многія народы імкнуцца стварыць уласныя нацыянальныя дзяржавы. Фарміруецца ідэалогія нацыяналізму. На гэтай хвалі ў Еўропе ў другой палове XIX ст. паўстала новая дзяржава — Германія, якая ў першай палове XX ст. адыграла трагічную ролю ў гісторыі не толькі Заходняй Еўропы, але і ўсяго свету.

Прааналізуйце прыведзеныя ніжэй паняцці і адкажыце на пытанні.

Нацыяналізм — ідэалогія і кірунак палітыкі, вызначальным прынцыпам якой выступае тэзіс аб каштоўнасці нацыі як найвышэйшай формы грамадскага адзінства, яе першаснай ролі ў працэсе ўтварэння дзяржавы.

Шавінізм — крайняя форма нацыяналізму, якая можа выяўляцца ў падаўленні іншых народаў у межах шматнацыянальных дзяржаў. Можа выступаць як аснова для нацыяналістычных і экстрэмісцкіх настрояў.

Нацызм развіўся з сістэмы нацыяналістычных каштоўнасцей і атрымаў пашырэнне сярод немцаў у XX ст.: заваяванне «жыццёвай прасторы» для нямецкай нацыі і забеспячэнне сусветнага панавання Германіі. Нацызм спалучае ідэю «арыйскай расы паноў», яе біялагічнай і культурнай перавагі над іншымі расамі, якія разглядаюцца як «непаўнавартасныя».

1. Што аб'ядноўвае паняцці «нацыяналізм», «шавінізм», «нацызм»?
2. У чым палягае розніца паміж гэтымі паняццямі?
3. Ці можна пазбегнуць перараджэння нацыяналізму ў шавінізм і нацызм?
4. Ці з'яўляецца нацыяналізм прагрэсіўнай ідэалогіяй у пачатку XXI ст.?
5. Ці згодныя вы з выказваннем: «Нацыяналізм з'яўляецца найлепшым спосабам, каб запаліць грамадства на пратэсты. Гэта найлепшы сродак для разгойдвання мас і развалу дзяржавы»?

У той жа час італьянцы і немцы вялі барацьбу за нацыянальнае адзінства, якая скончылася стварэннем дзвюх новых незалежных дзяржаў — Італіі і Германіі.

7. Станаўленне глабальнага свету. XIX — пачатак XX ст. былі часам фарміравання глабальнага свету, калі падзеі ў адным рэгіёне пачалі аказваць усё больш адчувальны ўплыў на іншыя часткі планеты. Гэты працэс быў звязаны з развіццём транспарту і сувязі, ростам гандлю, каланіяльнай экспансіяй і навукова-тэхнічным прагрэсам.

Сусветная эканоміка рабілася ўсё больш узаемазвязанай. Прамысловая рэвалюцыя ў Еўропе і ЗША забяспечыла хуткі рост вытворчасці і патрэбу ў новых рынках. Ад сярэдзіны XIX ст. актыўна пашыраўся міжнародны гандаль: у Еўропу паступалі сыравіна і прадукты з калоній (бавоўна, чай, каўчук), а ў зваротным напрамку ішлі прамысловыя тавары.

Пашыралася сетка чыгунак і марскіх шляхоў, што скарачала адлегласці і паскарала абмен. З'яўленне тэлеграфа зрабіла магчымай хуткую перадачу інфармацыі паміж краінамі. Свет упершыню пачаў успрымацца як адзіная прастора, дзе палітычныя і эканамічныя працэсы імгненна адлюстроўваліся на розных кантынентах.

Сярод праяў станаўлення глабальнага свету былі так званая «гонка за калоніямі» і міжнародныя адносіны. Напрыканцы XIX ст. Вялікабрытанія, Францыя, Бельгія, Германія, Італія і іншыя дзяржавы імкнуліся ўсталяваць поўны кантроль над Афрыкай і Азіяй. Гэта прывяло да падзелу амаль усяго афрыканскага кантынента.

Калоніі забяспечвалі метраполіі сыравінай і рынкамі збыту, але адначасова ўзмацнялі міжнародную канкурэнцыю. Каланіяльная палітыка зрабілася крыніцай супярэчнасцей, якія ў XX ст. прывялі да сусветных войнаў і вызваленчых рухаў.

Міжнародныя арганізацыі яшчэ не існавалі, але паступова ўзнікалі формы дыпламатычнага ўзаемадзеяння — канферэнцыі, кангрэсы, першыя спробы фарміравання агульных правіл у міжнародных адносінах.

XIX ст. было эпохай масавых міграцый. Мільёны еўрапейцаў перасяляліся ў ЗША, Канаду, Лацінскую Амерыку і Аўстралію. Гэта змяняла этнічны склад краін, спрыяла пашырэнню еўрапейскай культуры і тэхналогій. У той жа час мігранты прывозілі з сабой звычаі і традыцыі, што ўзмацняла культурную разнастайнасць.

Станаўленне глабальнага свету праяўлялася і ў пашырэнні ідэй. Лібералізм, сацыялізм, нацыяналізм пашыраліся ў розных краінах, фарміравалі агульныя палітычныя і культурныя тэндэнцыі.

Беларусь, што знаходзілася ў складзе Расійскай імперыі, таксама зазнавала ўплыў глабальных змен. Эканамічнае развіццё рэгіёна было звязанае з агульнасусветнымі працэсамі: будаўніцтва чыгунак звязвала Беларусь з партамі Балтыйскага і Чорнага мораў, што далучала яе да міжнародных гандлёвых шляхоў.

Міграцыйныя працэсы таксама закранулі Беларусь. Значная частка насельніцтва эмігравала ў ЗША і Канаду ў пошуках працы і лепшага жыцця. Беларускія яўрэі складалі істотную частку мігрантаў, утвараючы буйныя дыяспары за акіянам.

Аднак галоўнае значэнне для Беларусі мела яе інтэграцыя ў больш шырокую эканамічную і палітычную сістэму Расійскай імперыі, якая сама была часткай глабальнага свету.

Культурныя і ідэалагічныя тэндэнцыі XIX ст. не абмінулі і Беларусь. Тут пашыраліся ідэі лібералізму, сацыялізму, нацыянальнага адраджэння. Гэтыя працэсы былі часткаю шырэйшага руху, характэрнага для ўсёй Еўропы.

Міграцыі і культурныя кантакты

Беларусь у кантэксце глабальных працэсаў

Беларусь у складзе Расійскай імперыі

Чаму ўваходжанне Беларусі ў склад Расійскай імперыі напрыканцы XVIII ст. мела для яе прагрэсіўнае значэнне?

Польскі ўплыў

Успомніце, у чым праяўлялася паланізацыя насельніцтва Беларусі ў перыяд Рэчы Паспалітай.

Прамысловая рэвалюцыя ў Беларусі

8. Беларусь і Расія. Пасля трох падзелаў Рэчы Паспалітай у канцы XVIII ст. беларускія землі ўвайшлі ў склад Расійскай імперыі. Для Беларусі гэта была падзея вялікай гістарычнай важнасці. Яна вызначыла далейшы лёс беларускага народа, яго развіццё і існаванне ў рэчышчы гістарычна блізкай цывілізацыі. Гэта забяспечыла Беларусі тэрытарыяльную цэласнасць, эканамічную мадэрнізацыю, працяглае мірнае развіццё, спрыяла развіццю нацыянальна-духоўных традыцый, фарміраванню беларускай нацыі. Пагроза паланізацыі знікла назаўсёды. Больш за тое, адкрылася гістарычная магчымасць стварэння нацыянальнай дзяржаўнасці, якая была рэалізаваная ў выніку Кастрычніцкай рэвалюцыі ў Расіі. Першая форма нацыянальнай дзяржаўнасці — БССР — была створана ў 1919 г.

У першай палове XIX ст., нягледзячы на далучэнне да Расійскай імперыі, эканамічны і палітычны ўплыў на тэрыторыі Беларусі захавала польская і мясцовая апалячаная шляхта, якая прыняла каталіцтва. Яе грамадска-палітычныя памкненні былі звязаныя з аднаўленнем Рэчы Паспалітай. Менавіта гэтай мэты яна дабівалася падчас двух польскіх нацыянальных паўстанняў 1830–1831 і 1863–1864 гг., скіраваных супраць расійскай улады. І толькі пасля гэтага царскі ўрад узяў курс на *дэпаланізацыю* беларускіх зямель.

У першай палове XIX ст. у Беларусі пачаўся *прамысловы пераварот*. У адрозненне ад Еўропы прамысловасць Беларусі была арыентаваная на перапрацоўку сельскагаспадарчай сыравіны. Таму прамысловыя прадпрыемствы першапачаткова ствараліся не ў гарадах, а ў сельскай мясцовасці. Першыя суконныя фабрыкі з выкарыстаннем паравых машын з'явіліся яшчэ ў 1820-х гг. Інтэнсіўнае прамысловае развіццё Расіі ў другой палове XIX ст. спрыяла будаўніцтву чыгунак, паляпшэнню транспартнай інфраструктуры і інтэграцыі беларускай

эканомікі з рынкамі Расіі і Заходняй Еўропы. Напрыканцы стагоддзя прамысловыя прадпрыемствы канцэнтраваліся ўжо ў асноўным у буйных гарадах, такіх як Мінск, Гродна і Віцебск. У асноўным гэта былі заводы харчовай і тэкстыльнай прамысловасці. Аднак, нягледзячы на прамысловы рост, сельская гаспадарка заставалася пануючай галіной эканомікі.

Пасля буржуазных рэформаў 1860–1870-х гг. у Расійскай імперыі адбываліся значныя змены ў сацыяльнай структуры грамадства. У гарадах Беларусі паступова фарміраваўся пралетарыят, які складаўся ў асноўным са збыднелых сялян і мяшчан. Буржуазія ў Беларусі фарміравалася з ліку памешчыкаў, якія займаліся прамысловай вытворчасцю, мяшчан, разбагацелых рамеснікаў і заможных сялян. Фарміравалася ўласна беларуская інтэлігенцыя, чаму спрыяла палітыка дэпаланізацыі, якую праводзіў расійскі ўрад.

Паступовы пераход ад аграрнага грамадства да індустрыяльнага быў той асновай, на якой у апошняй траціне XIX ст. пачалося нацыянальнае абуджэнне беларускага народа. Яно праявілася ў культурным адраджэнні і ўзнікненні нацыянальнага руху. Важнымі постацямі гэтага перыяду зрабіліся **Францішак Багушэвіч**, які лічыцца адным з заснавальнікаў новай беларускай літаратуры, і **Янка Купала**, чые вершы і п'есы ўвасаблялі імкненне народа да свабоды і нацыянальнага самавызначэння. Беларускі нацыянальны рух развіваўся пад моцным уплывам рэвалюцыйных працэсаў, што адбываліся ў Расіі.

Змены ў сацыяльнай
структуры грамадства

Пачатак нацыянальнага
абуджэння

ПРАВОДЗІМ МІНІ-ДАСЛЕДАВАННЕ

Ф. Багушэвіч

3 прадмовы да зборніка «Дудка беларуская» Ф. Багушэвіча

«...Братцы мілыя, дзеці Зямлі-маткі маёй! Вам ахвяруючы працу сваю, мушу з вамі пагаварыць трохі аб нашай доли-нядолі, аб нашай бацькавай спрадвечнай мове, каторую... “мужыцкай” завуць, а завецца яна “беларускай”. Шмат было такіх народаў, што страцілі наперш мову сваю, так, як той чалавек перад скананнем, катораму мову зойме, а потым і зусім замёрлі. Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмёрлі!...»

«А хто там ідзе?» Янка Купала

А хто там ідзе, а хто там ідзе
У агромністай такой грамадзе?
— Беларусы.

А што яны нясуць на худых плячах,
На руках ў крыві, на нагах у лапцях?
— Сваю крыўду.

А куды ж нясуць гэту крыўду ўсю,
А куды ж нясуць на паказ сваю?
— На свет цэлы.

А хто гэта іх, не адзін мільён,
Крыўду несць наўчыў, разбудзіў іх сон?
— Бяда, гора.

А чаго ж, чаго захацелась ім,
Пагарджаным век, ім, сляпым, глухім?
— Людзьмі звацца.

Я. Купала

1. Пра якія прыкметы нацыі гаворыцца ў прыведзеных фрагментах твораў Ф. Багушэвіча і Янкі Купалы? Якія яшчэ прыкметы нацыі вы ведаеце?
2. Ці згодны вы са сцвярджаннем, што беларускія паэты другой паловы XIX — пачатку XX ст. паспрыялі фарміраванню нацыянальнай самасвядомасці беларусаў? Сваю думку патлумачце.

XIX стагоддзе было перыядам інтэнсіўных змен як у свеце ў цэлым, так і ў Беларусі. Яно характарызуецца працэсам мадэрнізацыі, якая прывяла да змен ва ўсіх сферах грамадскага жыцця людзей і адкрыла новую эпоху ў гісторыі чалавецтва — эпоху індустрыяльнага грамадства. Яна ўключала надзвычай важныя рэформы, індустрыялізацыю, рост адукацыі і навукі. Для Беларусі мадэрнізацыя азначала ўключэнне ў агульнарасійскі рынак, развіццё гарадоў і фарміраванне новых сацыяльных пластоў.

калі ў свеце...

1871 г. — аб'яднанне нямецкіх дзяржаў у Германскую імперыю

на тэрыторыі Беларусі...

1884 г. — суполка «Гоман» абгрунтавала існаванне беларускай нацыі

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Вылучыце ключавыя змены, якія адбыліся на палітычнай карце свету ў XIX ст. Якія падзеі абумовілі гэтыя змены?
2. Што азначае паняцце «мадэрнізацыя»? У чым выяўляецца яе сувязь з прамысловай рэвалюцыяй?
3. Што такое індустрыяльнае грамадства? З якімі зменамі ў розных сферах грамадства звязанае яго фарміраванне?
4. Выявіце агульнае і адметнае ў рэвалюцыйным і рэфарматарскім шляхах развіцця грамадства. У якіх краінах мадэрнізацыя адбывалася рэвалюцыйным шляхам, а ў якіх — у выніку рэформаў? Як вы лічыце, ад чаго залежыць, якім шляхам ідзе развіццё краіны?
5. Дакажыце, што нацыянальныя рухі XIX ст. спрыялі ўзнікненню новых нацыянальных дзяржаў.
6. Вылучыце прыкметы мадэрнізацыі ў Беларусі ў XIX — пачатку XX ст. Якія фактары паспрыялі нацыянальнаму абуджэнню беларускага народа?
7. Прывядзіце прыклады твораў мастацкай літаратуры і ігравога кіно, у якіх адлюстраваная гісторыя XIX — пачатку XX ст. Якія менавіта элементы мадэрнізацыі грамадства паказаны ў творах мастацтва?